

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

№4

2025

APREL

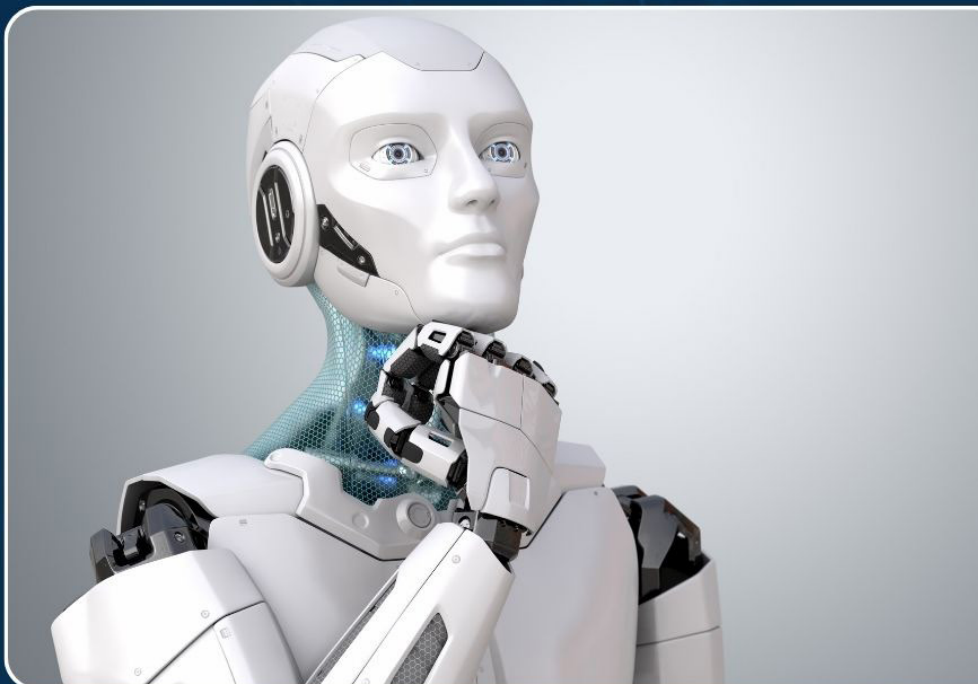

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
Российский экономический университет
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

BOSH MUHARRIR:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari doktori, PhD

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, akademik
Sharipov Kongratbay Avazimbetovich, texnika fanlari doktori, professor
Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor
Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, TDIU kengash kotibi
Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent
Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sharipov Botirali Roxatiliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dots.nt
Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD
Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)
Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor. Buxoro davlat texnika universiteti

MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil
28-avgustdagi 360/5-son
qarori bilan "Dissertatsiyalar
asosiy ilmiy natijalarini chop
etishga tavsiya etilgan milliy
ilmiy nashrlar ro'yxati"ga
texnika va iqtisodiyot fanlari
bo'yicha "Muhandislik va
iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga
kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G. V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Роль искусственного интеллекта в управлении финансовым потенциалом предприятий.....	10
Юсупов Файзулла Якубович	
Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyaviy vositalar orqali takomillashtirish: “Navoiy” EIZ misolida.....	20
Quziev Ravshan Ramazanovich	
Davlat xaridlari jarayonini boshqarish va nazorat qilishning muhim jihatlari	26
Xodjamqulov Shahboz Sherali o‘g‘li	
Oliy ta’lim tizimini baholash: milliy model va global standartlar	31
Hakimov Hakimjon Abdullo o‘g‘li, Hakimova Gulnoza Abdulloyevna	
Aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirishda xorij tajribasi.....	37
Qodirov Iskandar Alisher o‘g‘li	
Механизмы адаптации рынка труда к новой модели экономического роста: теория, практика и цифровые решения	41
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович	
Xorazm viloyati eksport strategiyasini takomillashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy ta’sirlari.....	50
Fozil Xolmurotov	

XORAZM VILOYATI EKSPORT STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING IQTISODIY VA IJTIMOIIY TA'SIRLARI

Fozil Xolmurotov

Ma'mun Universiteti "Iqtisodiyot"
kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Xorazm viloyatining eksport salohiyatini rivojlantirish, xususan yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish, mintaqaning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu tadqiqotda mintaqaviy eksport salohiyatini shakllantiruvchi omillar tahlil qilinadi, jumladan: tabiiy va inson resurslari, innovatsion imkoniyatlar hamda iqtisodiy infratuzilma. Qishloq xo'jaligi sektorida mahsulotlarni qayta ishlash va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali eksportni diversifikatsiya qilish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqildi. Shuningdek, eksport faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi ichki va tashqi omillar chuqur o'rganildi hamda mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlash yo'lida amaliy tavsiyalar ilgari surildi.

Kalit so'zlar: eksport, mintaq, infratuzilma, qishloq xo'jaligi, ichki va tashqi omillar.

Abstract: The development of the export potential of the Khorezm region, particularly by increasing the share of high value-added products, plays a crucial role in enhancing the region's competitiveness in international markets. This study analyzes the factors shaping regional export capacity, including natural and human resources, innovation potential, and economic infrastructure. Strategies for export diversification through agricultural processing and the integration of digital technologies have been developed. Furthermore, internal and external factors influencing export activity were thoroughly examined, and practical recommendations were proposed to ensure the socio-economic stability of the region.

Keywords: export, region, infrastructure, agriculture, internal and external factors.

Аннотация: Развитие экспортного потенциала Хорезмской области, особенно за счёт увеличения доли продукции с высокой добавленной стоимостью, играет важную роль в укреплении конкурентоспособности региона на международных рынках. В данном исследовании проанализированы факторы формирования регионального экспортного потенциала, включая природные и трудовые ресурсы, инновационные возможности и экономическую инфраструктуру. Разработаны стратегии диверсификации экспорта в аграрном секторе посредством переработки продукции и внедрения цифровых технологий. Также глубоко изучены внутренние и внешние факторы, влияющие на экспортную деятельность, и предложены практические рекомендации по обеспечению социально-экономической стабильности региона.

Ключевые слова: экспорт, регион, инфраструктура, сельское хозяйство, внутренние и внешние факторы.

KIRISH

Xorazm viloyatida eksport salohiyatini rivojlantirish, ayniqsa yuqori darajada qayta ishlangan mahsulotlar ulushini oshirishga e'tibor qaratilayotgani hududning tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu vazifa mintaq va butun xalq xo'jaligining iqtisodiy o'sishi uchun zarurdir. Maqolalar ushbu maqsadga erishish uchun turli strategiyalar va mulohazalar haqida tushuncha beradi, bozor tadqiqotlari, qo'shimcha qiymat va raqobatbardosh joylashuvni aniqlashning muhimligini ta'kidlaydi.

Samarali eksport strategiyalari xalqaro raqobatni tushunish va mos bozorlarni aniqlash uchun keng qamrovli bozor tadqiqotlarini talab qiladi. Bu tashqi muhitni tahlil qilish va bozorga kirish uchun moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. Sanoat va innovatsion rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi raqobatbardosh siyosat zarurligi ta'kidlangan, chunki bu mintaqa mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishi mumkin[1].

Qayta ishlangan qishloq xo'jaligi mahsulotlari kabi yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar eksportini ko'paytirish rentabellik va iqtisodiy o'sishni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat savdo balanslarini yaxshilaydi, balki qo'shimcha bandlik imkoniyatlarini ham yaratadi[2].

Xom ashyo eksportidan qayta ishlangan mahsulotlarga o'tish muhim ahamiyatga ega. Masalan, xom donni emas, balki donni qayta ishlash mahsulotlarini eksport qilish yaxshi iqtisodiy natijalarga olib kelishi mumkin[3]. Raqobatbardosh eksport strategiyasini ishlab chiqish mintaqani jahon bozorida samarali joylashtirishni nazarda tutadi. Bu xalqaro savdo dinamikasini tushunish va mintaqaviy kuchli tomonlardan foydalanishni talab qiladi[4].

Eksport raqobatbardoshligini oshirishda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgani muhim o'rin tutadi. Bunga tadbirkorlik subyektlariga moliyaviy va nomoliyaviy yordam ko'rsatish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlar uchun qulay sharoitlar yaratish kiradi[5].

Eksport salohiyatini shakllantirishda jahon bozorida raqobatbardosh ustunlikni ta'minlay oladigan yuqori texnologiyali va innovatsion mahsulotlarga e'tibor qaratish lozim. Bu ustuvor eksport mahsulotlarini aniqlash va yangi yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi[6].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Eksport strategiyasini takomillashtirish har qanday mintaqaning iqtisodiy barqarorligi, ijtimoiy farovonligi va tashqi bozorga integratsiyalashuvi uchun muhim vositadir. Xorazm viloyati kontekstida bu jarayon mintaqaning resurs salohiyati, sanoat infratuzilmasi va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. Ilmiy adabiyotlarda eksport siyosatining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri turli aspektlarda o'rganilgan.

Iqtisodchi olim G'. Saidovanning tadqiqotida eksport salohiyatini oshirishda hududiy sektorlarning diversifikatsiyasi va infratuzilmaviy rivojlanishning o'zaro bog'liqligi chuqur tahlil qilingan. U Xorazm viloyatining agroklimatik sharoitidan samarali foydalanish orqali eksportni ko'paytirish imkoniyatlarini asoslagan.

T. Qosimov tomonidan olib borilgan izlanishlarda mintaqaviy eksport siyosatining mehnat bandligi va daromadlarni oshirishdagi ijtimoiy ta'siri ko'rsatib berilgan. Muallifning fikricha, eksportga yo'naltirilgan klasterlashgan yondashuvlar mahalliy aholining iqtisodiy faolligini oshiradi.

Jahon tajribasiga murojaat qilsak, Michael Porter tomonidan ishlab chiqilgan milliy va mintaqaviy raqobat ustunligi nazariyasi eksport strategiyalarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan mahalliy resurslardan raqobatbardosh mahsulotlar yaratishga bog'liqligini ko'rsatadi. Uning qarashlari eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarni mahalliy darajada qo'llab-quvvatlash zaruratini asoslaydi.

BMT Taraqqiyot Dasturi hamda Jahon banki ekspertlari tomonidan tayyorlangan hisobotlarda eksport faoliyatining hududiy ijtimoiy natijalarga – xususan bandlik, ayollar va yoshlarning iqtisodiy faolligi, xizmat ko'rsatish sohalarining kengayishiga ta'siri alohida ko'rsatib o'tilgan. Ayniqsa, qayta ishlash sanoatini rivojlantirish orqali eksport ko'lamining kengayishi Xorazm viloyatida tarmoqlararo integratsiyani kuchaytirishi mumkinligi ta'kidlangan.

Shuningdek, M. X. Tursunovning fikricha, eksport strategiyalarining muvaffaqiyati ularning mintaqaviy ixtisoslashuv va xalqaro talabga moslashuv darajasiga bog'liq. U hududlar kesimida mahsulot turini diversifikatsiya qilish, logistika imkoniyatlarini yaxshilash va xorijiy investitsiyalarni jalb etish mexanizmlariga e'tibor qaratgan.

Ushbu manbalar Xorazm viloyatida eksport strategiyasini takomillashtirish orqali nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar, balki ijtimoiy rivojlanish darajasini ham sezilarli darajada oshirish mumkinligini isbotlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda Xorazm viloyati eksport strategiyasining iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini baholash maqsadida Davlat statistika qo'mitasi, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi hamda Jahon banki ma'lumotlaridan foydalanildi. Ma'lumotlar dinamik qiyosiy tahlil, indikatorlar asosidagi baholash va hududiy ixtisoslashuv darajasini solishtirish usullari orqali tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi eksport portfelining ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bu agroeksportdir. Global empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajada rivojlangan va samarali qishloq xo'jaligi sohasi progressiv iqtisodiyotning asosiy xususiyati hisoblanadi. Ko'pgina mamlakatlarda qishloq xo'jaligi barqaror o'sish sur'atlarini boshdan kechirmoqda, garchi uning milliy yalpi ichki mahsulotga mutanosib hissasi kam bo'lishi mumkin va ba'zi hollarda pasayish kuzatilmoqda (1-jadval).

1-jadval. Qishloq xo'jaligining YaIMdagi ulushi, %[11].

Yil	O'zbekiston	Tojikiston	Qirg'iziston	Hindiston
2010	26,92	19.59	17.45	17.03
2011	29.70	23.84	16.57	17.19
2012	28.96	23.33	16.65	16.85
2013	27.81	21.32	14.64	17.15
2014	28.70	23.77	14.72	16.79
2015	29.22	21.59	14.06	16.17
2016	29.28	20.86	12.83	16.36
2017	28.66	20.28	12.51	16.56
2018	26.56	19.77	11.68	16.03
2019	24.38	20.87	10.37	16.76
2020	24.85	22.69	12.17	18.64
2021	24.62	22.45	12.41	17.33
2022	23.47	22.92	10.94	16.73

Hindiston qishloq xo'jaligi mamlakat iqtisodiyotiga muhim hissa qo'shmoqda, bandlik, YaIM va eksportga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Sektor o'zining yuqori mahsuldorligi va eksport salohiyati bilan ajralib turadi, turli xil qishloq xo'jaligi mahsulotlari Hindistonning tovar eksportiga hissa qo'shadi. Qiyinchiliklarga qaramay, Hindiston qishloq xo'jaligi so'nggi yillarda barqaror dinamikani ko'rsatdi va hosildorlikni oshirdi.

Hindiston qishloq xo'jaligida aholining salmoqli qismi ishlaydi, ishchi kuchining 58 foizi ushbu sektorda faoliyat yuritadi, bu esa yalpi ichki mahsulotga 18 foiz hissa qo'shadi[7]. Sektorning unumdorligi Hindistonning dunyodagi ikkinchi eng katta ekin maydonlari bilan mustahkamlanadi. Mexanizatsiyalash va qishloq xo'jaligi texnikasi hosildorlikni oshirishda hal qiluvchi rol o'ynadi, fermer xo'jaliklarining quvvati yillar davomida ortib bormoqda.

Qishloq xo'jaligi eksporti Hindiston iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, mahsulot eksportining umumiy qiymatiga 16–18 % hissa qo'shadi[8]. Asosiy eksport tovarlari guruch, don va go'shtni o'z ichiga oladi. Hindiston ozuqa donlari, bug'doy va makkajo'xori global eksportida muhim ulushga ega[9]. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksport qiymati sezilarli darajada o'sdi, eksport 2022-yilda 50 milliard dollarga yetdi, bu eng yuqori darajaga chiqdi[10]. Qishloq xo'jaligi eksportining yillik o'sish sur'ati (CAGR) 2009–10-yildan 2021–22-yilgacha bo'lgan davrda 0,11 ni tashkil etdi, bu barqaror o'sishni ko'rsatadi.

Markaziy Osiyoda muhim qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchisi bo'lgan Qirg'iziston Yevropa Ittifoqi bilan mustahkam eksport aloqalariga ega bo'lib, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini 100 % eksport qiladi. Ushbu eksport strategiyasi mamlakatning organik dehqonchilik va ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun qulay bo'lgan tabiiy va iqtisodiy sharoitlari bilan qo'llab-quvvatlanadi. Mamlakat qishloq xo'jaligi sohasi turli xil mahsulotlar, jumladan, don, kartoshka, sabzavot, go'sht va sut kabi mahsulotlarning o'zini o'zi ta'minlash darajasi har xil bo'lishi bilan ajralib turadi.

2014-yildan 2024-yilgacha Qirg'izistonda asosiy qishloq xo'jaligi mahsulotlari: don (11,6 %), kartoshka (12,5 %), sabzavot (18,2 %), go'sht (24,5 %) va sut (17,1 %) yetishtirish barqaror o'sdi[12]. Bu o'sish mamlakatning boy biologik xilma-xilligi va organik dehqonchilik salohiyati bilan quvvatlanadi. Qirg'izistonning noyob geografik joylashuvi va ekologik toza qishloq xo'jaligi eksport salohiyatiga hissa qo'shadi. Mamlakat iqtisodiy islohotlar va infratuzilmani yaxshilash tufayli eksport hajmini muvaffaqiyatli oshirdi, xususan, Botken, Jalolobod va Talas kabi viloyatlarda[13]. Hukumat va Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YEOI) qirg'iz mahsulotlarini xalqaro miqyosda targ'ib qilish uchun moliyaviy va nomoliyaviy yordam ko'rsatmoqda.

Qirg'iziston qishloq xo'jaligi sektori nafaqat uning iqtisodiyoti, balki geosiyosiy strategiyasida ham muhim o'rin tutadi. Mamlakatning moslashuvchan iqtisodiy tizimi va strategik joylashuvi uni mintaqadagi savdo aloqalarini mustahkamlashga intilayotgan Rossiya kabi davlatlar uchun jozibador hamkorga aylantirmoqda. Biroq yerning degradatsiyasi, aholining o'sishi va kam moliyalashtirish kabi muammolar sektorning rivojlanishi va oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sir qilishda davom etmoqda. Hukumatning maqsadli tashabbuslari va xalqaro hamkorlik orqali ushbu muammolarni hal etish Qirg'iziston qishloq xo'jaligi mahsuldorligi va eksport salohiyatini yanada oshirishi mumkin.

Hozirgi globallashuv sharoitida suveren davlatning iqtisodiy avtonomiyasi tabiatan shartli bo'lib, milliy iqtisodiyotlar tobora o'zaro bog'lanib bormoqda. Bunday sharoitda iqtisodiy mustaqillikning ideal darajasi milliy resurslardan optimal foydalanishni osonlashtiradi. Shu orqali ularning turli soha va darajalarda raqobatbardoshligini oshiradi, bu esa, o'z navbatida, davlatning barqaror rivojlanishi bilan bog'liq asosiy vazifalarni samarali hal etishga yordam beradi.

Tojikiston qishloq xo'jaligi sektori o'z iqtisodiyotiga katta hissa qo'shib, eksportga, xususan, Yevropa Ittifoqiga katta e'tibor qaratmoqda. Mamlakatning tabiiy sharoiti ekologik toza qishloq xo'jaligi mahsulotlariga nisbatan global tendensiyalarga mos keladigan organik dehqonchilik uchun qulaydir. Shu bilan birga, sektor yetarlicha moliyalashtirilmaganligi va ma'muriy to'siqlar kabi muammolarga duch kelmoqda, bu esa uning to'liq salohiyatini ishga solishga to'sqinlik qilmoqda. Hukumat samaradorlikni oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirgan, biroq bu sa'y-harakatlar turli darajadagi muvaffaqiyatlarga erishmoqda.

Tojikiston qishloq xo'jaligi asosan eksportga yo'naltirilgan bo'lib, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining 100 % i, birinchi navbatda, Yevropa Ittifoqiga eksport qilinmoqda. Bu strategiya mamlakatning organik dehqonchilik uchun qulay tabiiy sharoiti bilan qo'llab-quvvatlanadi[14]. Tojikistonning eksport salohiyati katta bo'lib, agrosanoat majmuasi kabi tarmoqlar jahon bozorida raqobatbardoshlikni saqlab qolmoqda. Bu esa eksport va iqtisodiy o'sishning ortishi bilan bog'liq bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar tomonidan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Yevropa Ittifoqining Markaziy Osiyodagi ishtiroki Tojikiston qishloq xo'jaligi sektorini qiyinchiliklarni yengishda qo'llab-quvvatlashi mumkin bo'lgan bilim almashish va moliyaviy yordam orqali barqarorlikni oshirishga qaratilgan[15]. Tojikiston qishloq xo'jaligi sektori mustahkam eksport aloqalari va organik dehqonchilik uchun qulay shart-sharoitlarga ega bo'lsa-da, uning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Bu to'siqlarni yengib o'tishda hukumatning xalqaro hamkorlik bilan qo'llab-quvvatlanayotgan sa'y-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq bu sa'y-harakatlarning barqarorligi, ayniqsa ekologik muammolar va ko'proq diversifikatsiyalangan ekinlarni yetishtirish zarurati oldida, noaniq bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston ming gektar unumdor yerga ega bo'lib, go'sht va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtiriladi. Biroq aholi jon boshiga o'rtacha g'alla hosili G'arbiy Yevropa mamlakatlari bilan solishtirilganda past bo'lib, bu resurslardan to'liq foydalanilmaslikdan dalolat beradi[16].

Qishloq xo'jaligi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynab, oziq-ovqat xavfsizligi, yangi ish o'rinlari yaratish va eksport tushumlariga katta hissa qo'shadi[17]. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi 2020–2030 kabi so'nggi siyosatdagi o'zgarishlar qishloq-oziq-ovqat sektorining raqobatbardoshligini oshirish va zarur islohotlarni joriy etishga qaratilgan[18].

Investitsiyalarni jalb qilish va zamonaviy, resurslarni tejovchi texnologiyalarni joriy etish yer va suvdan foydalanish samaradorligini oshirishi va shu bilan qishloq xo'jaligi unumdorligini ko'tarishi mumkin. Strategik davlat siyosati va moliyaviy yordamni amalga oshirish xorijiy raqobat va kredit bosimining ta'sirini yumshatishga xizmat qiladi. Agrosanoat klasterlarini rivojlantirish mintaqaviy raqobatbardosh ustunliklardan foydalanishni va qishloq xo'jaligi sektorining texnik hamda texnologik bazasini yaxshilashni ta'minlashi mumkin.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi sektori jiddiy muammolarga duch kelgan bo'lsa-da, strategik investitsiyalar, siyosiy islohotlar va texnologik yutuqlar orqali o'sish va rivojlanish imkoniyatlariga ega. Biroq importga tayanish va xorijiy raqobat bosimi ham mahalliy ishlab chiqarishni, ham xalqaro savdo sherikliklarini qo'llab-quvvatlovchi muvozanatli yondashuv zarurligini ta'kidlaydi. Bu masalalarni hal etish O'zbekiston qishloq xo'jaligi sektorining uzoq muddatli barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy qishloq xo'jaligi ko'p qirrali va dinamik tarmoq bo'lib, oziq-ovqat xavfsizligi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Qishloq xo'jaligining qadimiy soha sifatidagi an'anaviy qarashlaridan farqli o'laroq, u turli tarmoqlar va texnologik yutuqlarni birlashtirgan murakkab tizimga aylandi. Ushbu transformatsiya global muammolarga nisbatan samaradorlik, barqarorlik va chidamlilikni oshirish zarurati bilan bog'liq. Texnologiya, innovatsiyalar va strategik menejment integratsiyasi qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va kelajak uchun oziq-ovqat ta'minotini kafolatlashda muhim ahamiyatga ega.

Qishloq xo'jaligi Xorazm viloyati iqtisodiyotining tamal toshi bo'lib, uning ijtimoiy-iqtisodiy manzarasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu soha nafaqat hududning iqtisodiy faoliyatining salmoqli qismini tashkil etadi, balki aholining katta qismini ish bilan ta'minlaydi. Qishloq xo'jaligining sanoatning boshqa tarmoqlari bilan o'zaro aloqadorligi uning hududiy rivojlanishga ta'sirini yanada kuchaytirmoqda. Bu munosabatlar Xorazm viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy dinamikasini shakllantirishda qishloq xo'jaligining o'рни va ta'sirini namoyon etadi.

Qishloq xo'jaligi Xorazm viloyati iqtisodiyotida muhim o'rin tutib, yalpi hududiy mahsulot (YaHM) va aholining real daromadlari darajasiga salmoqli hissa qo'shmoqda. Ekonometrik tahlillarda qo'llaniladigan elastiklik koeffitsiyenti ushbu iqtisodiy ko'rsatkichlarda qishloq xo'jaligining muhim rolini asoslamoqda[19]. Qishloq xo'jaligining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha prognoz qiymatlarini ishlab chiqish tarmoq samaradorligini rejalashtirish va oshirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu esa o'z navbatida mintaqaning iqtisodiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydi[20]. Qishloq xo'jaligi Xorazm viloyatida asosiy ish beruvchi bo'lib, iqtisodiy faol aholining salmoqli qismini jalb qilmoqda. Ushbu sektorning bandlik salohiyati ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni saqlashda muhim omil hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi Xorazm iqtisodiyotida shubhasiz markaziy o'rinni egallagan bo'lsa-da, uning oldida turgan muammolarni, masalan, ekologik bosim va resurslarni boshqarish masalalarini hisobga olish zarur. Barqaror amaliyot va strategik rejalashtirish orqali ushbu muammolarni hal qilish sektorning barqarorligini va uning mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sirini oshirishi mumkin.

Masalan, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ko'payishi qishloq xo'jaligi mashinasozligi sohasining rivojlanishiga va savdo zonalarining ko'payishiga olib keladi. Aksincha, "yakuniy iste'mol kompleksi" (qishloq xo'jaligining uchinchi komponenti) tarmog'ining evolyutsiyasi keyinchalik qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va ishlab chiqarishda qo'llaniladigan uslublarga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, qishloq xo'jaligining iqtisodiyotdagi roli va ahamiyati nafaqat ichki sohada, balki unga bog'liq boshqa sanoat tarmoqlarida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Yuqorida qayd etilgan omillarni hisobga olgan holda, ichki agro-oziq-ovqat kompleksi (AOK) milliy iqtisodiyotning muhim tarmog'iga aylanish salohiyatiga ega bo'lib, nafaqat aholi va sanoatning ichki ehtiyojlarini qondirish, balki ko'plab ijtimoiy muammolarni hal qilish hamda uzoq muddatda Xorazm viloyati uchun sezilarli agroeksport salohiyatini yaratish orqali mamlakatni global oziq-ovqat xavfsizligining muhim ishtirokchisiga aylantirish imkoniyatiga ega.

“Eksport salohiyati” tushunchasi mamlakatning o‘z resurslari va mahsulotlarini samarali eksport qilish qobiliyatini tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. U mintaqa yoki mamlakatga raqobatbardosh tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish va eksport qilish imkonini beruvchi resurslar, imkoniyatlar hamda xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Bu salohiyatga turli omillar, jumladan, tabiiy resurslar, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ta’sir ko’rsatadi. Eksport salohiyati mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va jahon bozoridagi raqobatbardoshligining asosiy ko’rsatkichi bo’lib xizmat qiladi.

Eksport salohiyati deganda mamlakat, tarmoq yoki mintaqaning raqobatbardosh mahsulot, xizmatlar yoki resurslarni ishlab chiqarish va jahon bozoriga eksport qilish qobiliyati tushuniladi[21]. U tabiiy va geografik afzalliklarni, demografik omillarni, ishlab chiqarish va boshqaruvdagi innovatsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Eksport salohiyati iqtisodiy o’sishning muhim omili bo’lsa-da, u geosiyosiy taranglik, savdo to’siqlari va ekologik muammolar kabi turli cheklovlarga duchor bo’ladi. Bu omillar eksport salohiyatini to’liq ro’yobga chiqarishga ta’sir qilishi mumkin, bu esa xatarlarni yumshatish va jahon bozoridagi imkoniyatlardan foydalanish uchun moslashuvchan strategiya va siyosatlarini talab qiladi. Eksport salohiyatidan foydalanish va barqaror rivojlanishni ta’minlash o’rtasidagi muvozanat siyosatchilar uchun asosiy e’tibor bo’lib qolmoqda.

L.A. Lobanova tomonidan bayon etilgan istiqbolda eksport salohiyatining yuksalish darajasi va butun agro-oziq-ovqat kompleksining (APK) samarali faoliyati o’rtasida korrelyatsion bog’liqlik mavjud. Eksport salohiyati kontsepsiyasi iqtisodiyotning turli bo’g’inlari bo’yicha tadqiqot markazini tashkil etadi. Avvalo, uni iqtisodiy tizimga xos bo’lgan resurslar yig’indisi sifatida ko’rish kerak. Keyinchalik uni iqtisodiy tizimning xalqaro bozorda talab qilinadigan tovarlarni ishlab chiqarish qobiliyati sifatida qabul qilish lozim. Va nihoyat, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy parametrlar, tashqi savdo infratuzilmasi va eksportni osonlashtirishning kompleks tizimi rivojlanganlik darajasiga bog’liq bo’lgan ushbu tovarlarni bozorga chiqarish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan baholanishi zarur.

“Mintaqaning eksport salohiyati” tushunchasi o‘z mohiyatiga ko’ra nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham kompleks tahlil va ekspertiza o’tkazishni talab qiladi. Sifat ko’rsatkichlari, eng avvalo, eksport faoliyatining xalqaro iqtisodiy munosabatlar kontekstida mazkur hududning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga qanday hissa qo’shayotganini aniqlab beradi. Shu bilan birga, markaziy va hududiy boshqaruv tuzilmalari o’rtasidagi tashqi iqtisodiy faoliyatni muvofiqlashtirishga doir institutsional mexanizmlarning samaradorligi, eksport siyosatining milliy iqtisodiyotga qanday darajada integratsiyalashganligini belgilovchi mezon sifatida baholanadi.

Miqdoriy ko’rsatkichlar esa, bevosita mintaqada mavjud bo’lgan sanoat infratuzilmasining hajmi va xilma-xilligiga bog’liq bo’lib, xalqaro bozorlar talabiga javob beruvchi mahsulotlarni belgilangan vaqt oralig’ida yetkazib berish salohiyati bilan tavsiflanadi. Eksport salohiyatining mazmunan ochib berilishi uchun esa hududlarni xomashyo va tayyor mahsulotlar eksportiga undovchi omillarni tizimli tarzda aniqlash zarur hisoblanadi.

Mintaqaning eksport faoliyatida faol ishtirokini ta’minlovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

- tabiiy resurslardan samarali foydalanish hamda mehnat resurslarini fazoviy taqsimlash orqali iqtisodiy afzalliklarga erishish imkoniyatini kengaytirish;
- mintaqaviy mehnat bozorida ishsizlik darajasini kamaytirish va bandlikni oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishish;
- agro-oziq-ovqat majmuasi tarmoqlarining ichki va tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirish;
- xorijiy va ichki investitsiya oqimini faol jalb etish orqali ishlab chiqarish bazasini mustahkamlash;
- tashqi savdo balansining ijobiy saldosi orqali to’lov balansini yaxshilash;
- hududning iqtisodiy poydevorini mustahkamlash, kengayish uchun zarur infratuzilma va tarmoqlarni rivojlantirishga ko’maklashish.

Ushbu yo’nalishlardagi tizimli yondashuv nafaqat mintaqaning iqtisodiy salohiyatini ro’yobga chiqaradi, balki aholining yashash sharoiti va turmush sifatini yaxshilashga ham zamin yaratadi. Bundan tashqari, qishloq xo’jaligi ishlab chiqarish tarmog’ining uzluksiz va barqaror rivojlanishini ta’minlab, hududning umumiy investitsiyaviy va iqtisodiy jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Qishloq xo'jaligi xom ashyosi va oziq-ovqat tovarlari eksport salohiyatini shakllantirishda mintaqaning jahon iqtisodiyotiga samarali qo'shilishiga ta'sir etuvchi quyidagi omillarni aniqlash muhim ahamiyatga ega:

1. Tashqi omillar. Xalqaro savdo rivojlanishining hozirgi tendensiyalari, global raqobatning mavjud holati, mamlakatning jahon savdosi doirasidagi o'rni, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, innovatsion metodologiyalarni amalga oshirish, davlat va mintaqaviy siyosat, shuningdek, mamlakat ichida xalqaro bozorlarga chiqish uchun mintaqalararo raqobat.

Qishloq xo'jaligi xom ashyosi va oziq-ovqat mahsulotlarining eksport salohiyatining shakllanishiga mintaqaning jahon bozoriga muvaffaqiyatli chiqishini belgilovchi bir qancha tashqi omillar ta'sir ko'rsatadi. Bu omillarga jahon savdo tendensiyalari, xalqaro raqobat, mamlakatning jahon savdosidagi o'rni, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, innovatsiyalardan foydalanish, davlat va mintaqaviy siyosat kiradi. Bundan tashqari, mamlakat ichida tashqi bozorga chiqish uchun mintaqalararo raqobat muhim rol o'ynaydi. Bu elementlar umumjahon miqyosida qishloq xo'jaligi korxonalarining eksport salohiyati va raqobatbardoshligini shakllantiradi.

Jahon savdosining zamonaviy tendensiyalari, masalan, yuqori texnologiyali va qo'shimcha qimmatli mahsulotlarga bo'lgan talab, qishloq xo'jaligi hududlari eksport salohiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli texnologiyalar va yuqori texnologiyali mahsulotlarga o'tish mintaqaviy iqtisodiyotni va ularning eksport portfelini qayta shakllantirmoqda[22]. Global raqobat mintaqalardan tabiiy, geografik va demografik afzalliklardan, shuningdek, ishlab chiqarish va boshqaruvdagi innovatsiyalardan foydalangan holda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni talab qilmoqda.

Mamlakatning jahon savdodagi o'rni uning qishloq xo'jaligi eksporti salohiyatiga ta'sir qiladi. Masalan, Lotin Amerikasi va Karib dengizi kabi mintaqalar global bozorlarda muhim o'yinchilarga aylanish uchun o'zlarining qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish imkoniyatlaridan faol foydalanganlar[23]. Davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi uning tashqi savdo bilan shug'ullanish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Ishlab chiqarish va boshqaruvdagi innovatsiyalar esa eksport salohiyatini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Kuchli mintaqaviy eksport salohiyatini shakllantirish uchun yuqori texnologiyali tarmoqlar va yangi bozorlarni rivojlantirish zarur. Qishloq xo'jaligidagi milliy eksport siyosati ichki oziq-ovqat xavfsizligiga putur yetkazmagan holda eksport salohiyatini oshirish uchun zamonaviy davlat agrar siyosatiga mos kelishi kerak[24].

Tashqi bozorlarga chiqish uchun mamlakat ichidagi mintaqalar o'rtasidagi raqobat eksport strategiyalari va imkoniyatlarini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lsa-da, qishloq xo'jaligi eksporti uchun ham imkoniyatlar, ham to'siqlar yaratadigan tashqi iqtisodiy va siyosiy sharoitlar – jumladan, sanksiyalar va savdo cheklovlari – hisobga olinishi lozim. Bunday shart-sharoitlar global noaniqliklar sharoitida eksport salohiyatini saqlab qolish va oshirish uchun moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Qishloq xo'jaligi xom ashyosi va oziq-ovqat mahsulotlarini eksport qilish imkoniyatlarini aniqlashda mintaqaning jahon bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beruvchi quyidagi hal qiluvchi omillarni belgilash zarur:

2. Ichki omillar. Eksport imkoniyatlari bevosita aniqlanadigan ichki determinantlar orqali baholanadi. Mintaqaviy iqtisodiyotni tahlil qilish jarayonida quyidagilar inobatga olinadi: iqtisodiy rivojlanish darajasi, ichki bozor hajmi, resurslar bazasi, bozor infratuzilmasi, mintaqaning iqtisodiy va geografik joylashuvi, shuningdek, ijtimoiy-siyosiy va ekologik ta'sirlar. Ayniqsa, eksport salohiyatini oshirish uchun eng qulay tabiiy-iqtisodiy sharoitlarga ega hududlarga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega.

Mintaqaning eksport salohiyatiga ta'sir qiluvchi asosiy ichki omillar quyidagilarni o'z ichiga oladi: iqtisodiy rivojlanish darajasi, bozor sig'imi, resurslar bilan ta'minlanganlik, bozor infratuzilmasining rivojlanganligi, strategik geografik joylashuv, ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va ekologik holat. Bu omillar birgalikda mintaqaning eksport faoliyatini samarali tashkil qilish va kengaytirish salohiyatini belgilaydi.

Iqtisodiy rivojlanish darajasi eksport salohiyatining hal qiluvchi omili bo'lib, mintaqaning ishlab chiqarish quvvatlari va raqobatbardoshligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Ichki bozor hajmi esa tashqi talabni qondirish va ishlab chiqarish hajmlarini optimallashtirish imkonini beradi. Tabiiy, insoniy

va texnologik resurslarning mavjudligi eksport salohiyatining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Rivojlangan bozor infratuzilmasi mahsulotlarni ishlab chiqarishdan tortib, ularni taqsimlash va eksport qilishgacha bo'lgan zanjirda samaradorlikni oshiradi. Mintaqaning xalqaro yo'llarga yaqinligi va logistika jihatidan qulay joylashuvi esa eksport jarayonlarining tezligi va narxiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va qulay ekologik muhit esa tashqi investitsiyalar oqimi va uzoq muddatli eksport siyosatining barqarorligiga xizmat qiladi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda millat yoki geografik hududning eksport salohiyati milliy iqtisodiyot, turli tarmoqlar, korxonalar va korporatsiyalarning jahon bozorida raqobatbardosh tovar va xizmatlar ishlab chiqarish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Bu salohiyat qiyosiy milliy ustunliklar nuqtayi nazaridan baholanadi. Bunda tabiiy resurslarning boyligi, strategik geografik joylashuv, mehnat unumdorligi va fan hamda texnika taraqqiyotining yangi paradigmalari asosiy mezon sifatida qaraladi.

Kelgusida mintaqa agro-oziq-ovqat kompleksining eksport salohiyatiga uning tovar tarkibi bilan bir qatorda o'zaro bog'liq bo'lgan ikki asosiy determinant ta'sir qiladi:

- Tabiiy resurslar sohasida mintaqaning qiyosiy ustunliklarini belgilovchi statik omillar, jumladan, yuqori texnologiyali va yuqori darajada qayta ishlangan mahsulotlar.

Mintaqaning agro-oziq-ovqat kompleksining istiqboldagi eksport salohiyati, ayniqsa, yuqori texnologiyali jarayonlar asosida ishlab chiqarilgan va qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlarga asoslangan bo'lsa, global bozordagi raqobatbardoshlik sezilarli darajada ortadi. Bu statik omillar mintaqaning mavjud tabiiy resurslari va texnologik quvvatidan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ko'p tabiiy resurslarga ega hududlar agro-oziq-ovqat kompleksini rivojlantirishda sezilarli ustunliklarga ega. Masalan, Tyumen viloyatining don, sut, go'sht va baliq mahsulotlarini eksport qilishdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning mintaqaviy xususiyatlari va resurs boyligi bilan bog'liq[25]. Xuddi shunday, Boshqirdiston Respublikasining qishloq xo'jaligi eksportini strategik rivojlantirishdagi muvaffaqiyati ham resurs salohiyati bilan mustahkamlangan bo'lib, bu innovatsion iqtisodiy model yaratish uchun zamin yaratgan[26].

Statik omillar eksport salohiyati uchun mustahkam zamin yaratsa-da, bozor talabi, jahon iqtisodiy sharoiti, savdo siyosati kabi dinamik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Statik va dinamik omillar o'rtasidagi o'zaro ta'sir umumiy eksport strategiyasi va uning muvaffaqiyatiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi.

- Raqobatdosh ustunliklarning o'zgaruvchanligiga ta'sir qiluvchi va fan-texnika yutuqlari hamda innovatsiyalar bilan uzviy bog'liq bo'lgan dinamik omillar agro-oziq-ovqat kompleksining eksport salohiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu omillar agrosanoat sohasida ustunliklarni aniqlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar va innovatsion amaliyotlarning integratsiyasi hosildorlikni oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va yangi bozor imkoniyatlarini ochish orqali agro-oziq-ovqat kompleksining eksport salohiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, raqamlashtirish va innovatsiyalar kabi dinamik omillarning eksport salohiyatini oshirishdagi ijobiy ta'siri bilan bir qatorda, bir qator cheklovlar va xavf omillari ham mavjud. Xususan, iqlim sharoitining beqarorligi, investitsion resurslarning yetishmasligi, ta'minot zanjirlarining uzilishi kabi omillar innovatsion texnologiyalarni joriy etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, agrosanoat sektorining umumiy raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, agro-oziq-ovqat kompleksining to'liq eksport salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun dinamik omillardan samarali foydalanish va yuqorida qayd etilgan xavf omillarini yumshatishga qaratilgan muvozanatli yondashuv zarur. Bunday yondashuv texnologik modernizatsiya bilan bir qatorda, ekologik barqarorlik, iqtisodiy ijtimoiy muvozanat hamda tashkiliy va infratuzilmaviy tayyorgarlikni o'z ichiga olishi kerak.

Binobarin, nisbiy va texnologik raqobatdosh ustunliklar o'rtasidagi simbiotik aloqa global iqtisodiy landshaftda mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish, eksport salohiyatini barqaror rivojlantirish va iqtisodiyotning kompleks taraqqiyotini rag'batlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, turli mintaqalarda mavjud bo'lgan eksport imkoniyatlarini har tomonlama baholash zarur bo'lib, bu baholash ilgari sinchkovlik bilan ishlab chiqilgan ilmiy asoslangan metodologiyalar hamda mavjud analitik tahlil vositalari asosida olib borilishi kerak.

1. Tashqi savdo kvotasi. Ushbu ko'rsatkich mintaqa iqtisodiyotining ochiqlik darajasini belgilaydi, ya'ni mintaqaning xalqaro iqtisodiy munosabatlardagi ishtiroki darajasini aks ettiradi. Umumjahon miqyosida qat'iy belgilangan standart qiymat mavjud emas, chunki bu ko'rsatkichning miqdori eksport va importning iqtisodiyotdagi ahamiyatiga qarab o'zgaradi. Ko'rsatkich odatda tashqi savdo aylanmasining yalpi ichki mahsulotga (YalIM) nisbati tarzida ifodalanadi. Bunda tashqi savdo aylanishi – eksport va import hajmlarining yig'indisi – mintaqaning umumiy iqtisodiy faoliyati bilan solishtiriladi. Bu nisbat qanchalik yuqori bo'lsa, mintaqaning jahon xo'jaligi tizimiga shunchalik chuqur integratsiyalashganligini ko'rsatadi.

$$K_1 = \frac{E + I}{2 * YaIM} \quad (1)$$

Bu yerda,

E - mintaqa eksport hajmi, mln so'mda.

I - Mintaqa import hajmi, mln so'mda.

2. Importni eksport bilan qoplash koeffitsiyenti. Mintaqaning o'zini o'zi ta'minlash darajasini tavsiflaydi. Me'yoriy qiymat 100%.

$$K_2 = \frac{E}{I}$$

3. Mintaqa tarmoq importi ixtisoslashuv koeffitsiyenti. Mintaqa iqtisodiyotining importga ixtisoslashuv darajasini tavsiflaydi. Me'yoriy qiymatlar: $K_{import} \geq 1,25$ – asosiy tarmoq; $0,75 \leq K_{import} < 1,25$ – tarmoq yo'nalishlari importga mo'ljallangan; $K_{import} < 0,75$ – importga ixtisoslashmagan tarmoq.

$$K_3 = \frac{\frac{I_{tarmoq}}{I_{mui}}}{\frac{I_{MTI}}{I_{MUI}}}$$

Bu yerda,

I_{tarmoq} – mintaq tarmoq importi, mln so'm.

I_{mui} – mintaq umumiy importi, mln so'm.

I_{MTI} – Mamlakat bo'yicha tarmoq importi, mln so'm.

I_{MUI} – Mamlakat umumiy importi, mln so'm.

Mintaqa tarmoq eksporti ixtisoslashuvi koeffitsiyenti. Mintaqa iqtisodiyotining eksportga ixtisoslashuv darajasini tavsiflaydi. Me'yoriy qiymatlar: $K_{eksport} \geq 1,25$ – asosiy tarmoq; $0,75 \leq K_{eksport} < 1,25$ – tarmoq yo'nalishlari eksportga mo'ljallangan; $K_{eksport} < 0,75$ – eksportga ixtisoslashmagan tarmoq.

$$K_4 = \frac{\frac{E_{tarmoq}}{E_{mui}}}{\frac{E_{MTI}}{E_{MUI}}}$$

Bu yerda,

E_{tarmoq} – mintaq tarmoq eksporti, mln so'm.

E_{mui} – mintaq umumiy eksporti, mln so'm.

E_{MTI} – Mamlakat bo'yicha tarmoq importi, mln so'm.

E_{MUI} – Mamlakat umumiy importi, mln so'm.

Mintaqaning kadrlar salohiyatini aniqlash bo'yicha ko'rsatkichlarni quyidagicha ifodalashimiz mumkin:

5. Kadrlar salohiyati koeffitsiyenti (Mintaqaning qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi bandlik darajasi). Mintaqa aholisi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida bandlik darajasini tavsiflaydi. Ko'rsatkichning me'yoriy qiymati mavjud emas. Dastlabki ma'lumotlar ekspertlar tomonidan aniqlanadi.

$$K_5 = \frac{P_{q/x}}{P_{u/a}}$$

Bu yerda,

$P_{q/x}$ – mintaqaning qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lgan aholisi soni, kishi.

$P_{u/a}$ – mintaqaning jami band aholisi soni, kishi.

Kadrlar salohiyati koeffitsiyenti (mintaqaning eksport faoliyatidagi bandlik darajasi). Mintaqa aholisi eksport faoliyatida bandlik darajasini tavsiflaydi. Ko'rsatkichning me'yoriy qiymati mavjud emas. Dastlabki ma'lumotlar ekspertlar tomonidan aniqlanadi.

$$K_6 = \frac{P_{e,q/x}}{P_{u/a}}$$

Bu yerda,

$P_{e,q/x}$ – mintaqaning eksport faoliyatida band bo'lgan aholisi soni, kishi.

$P_{u/a}$ – mintaqaning jami band aholisi soni, kishi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Binobarin, hozirgi zamonda agro-oziq-ovqat majmuasining mintaqadagi eksport salohiyatini baholash ko'plab muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bu muammolar, avvalo, Xorazm viloyatining eksport salohiyatini baholashda yagona uslubiy bazaning yo'qligi, shuningdek, eksport faoliyatini belgilovchi zarur statistik ma'lumotlarning yetarli emasligi bilan bog'liq.

Mintaqaning eksport salohiyatini baholash jarayonida tashkiliy va boshqaruv imkoniyatlari, inson resurslari, tabiiy resurslarning mavjudligi kabi omillarni ham inobatga olish zarur. Bu omillar mintaqaning real iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqib, salmoqli eksport salohiyatini shakllantirish va O'zbekiston Respublikasining turli hududlari orasida barqaror o'rin egallash imkoniyatini beradi.

Mintaqaning eksport salohiyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni statistik ma'lumotlarga tayangan holda baholash mumkin. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyatida eksport faoliyatiga oid obyektiv va muntazam statistik ma'lumotlar yetarli darajada shakllanmagan. Hududlar, tarmoqlar va korxonalarning eksport salohiyatini aniqlash uchun zarur bo'lgan ko'rsatkichlar ko'pincha ekspert baholashlariga tayaniladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida hududlar, tarmoqlar yoki korxonalarning eksport faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni muntazam yig'ish statistik aniqlik va ishonchlilikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bunday axborotlar iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqish va eksport siyosatini shakllantirish uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish uchun puxta va tizimli asosga ega yondashuv zarur. Bu esa hududlar va korxonalar tomonidan amalga oshirilayotgan eksport faoliyatini yanada aniq va obyektiv baholashga yordam beradi. Bunday ma'lumotlar faqat mavjud statistik hisobotlarga asoslanmasligi, balki soha mutaxassislari tomonidan o'tkaziladigan maqsadli tadqiqotlar, so'rovnomalar va tahliliy kuzatishlar asosida boyitilishi lozim.

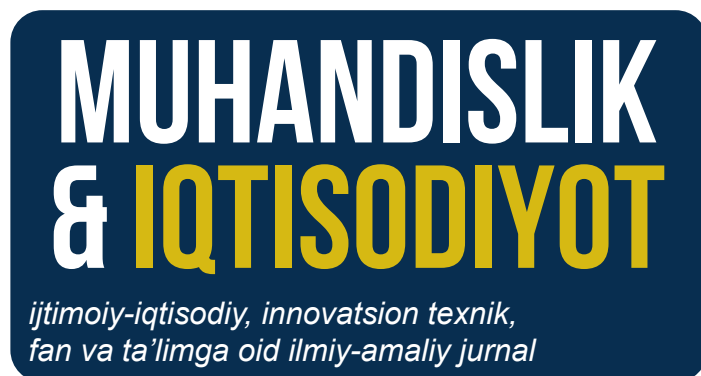
Shuningdek, statistik axborotlarning nafaqat mintaqaviy, balki umummilliy miqyosda iqtisodiy siyosat va tashqi savdo strategiyalarini shakllantirishdagi roli ham alohida e'tirof etilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ryskulova, Zh. O. (2024). Competitive policy and development of export-oriented products. <https://doi.org/10.55956/jwoi2561>
2. Bogdanović, S., & Hadžić, M. (2018). Enhancing the export of agricultural products of higher processing. 11(1), 35–50. <https://doi.org/10.5937/ETP1801035B>
3. Ahmetshina, L. G. (2022). From grain to processed products: export potential and prospects. *Agrarnyj Vestnik Urala*, 224(09), 71–86. <https://doi.org/10.32417/1997-4868-2022-224-09-71-86>
4. Adilova, Z., & Ubaidullaeva, I. (2007). Strategic directions of promotion of export production in the international markets. 469–473.
5. Миронова, В. Н. (2019). Роль государства в продвижении экспорта промышленной и сельскохозяйственной продукции, конкурентоспособной на международных рынках. 12(4), 50–59. <https://doi.org/10.26794/1999-849X-2019-12-4-50-59>
6. Vasilyeva, Z., Filimonenko, I. V., & Likhacheva, T. P. (2022). Formation of Export Potential of Regional Economy. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.220208.071>
7. Yadav, A., Sharma, A. K., Laddha, V., Singh, M., Kumar, B., & Yadav, A. (2020). Influence of Tool Geometry of Reversible Shovel on Soil Disruption. *International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences*, 9(12), 1730–1740. <https://doi.org/10.20546/IJCMAS.2020.912.205>
8. Ornaghi, A., & Budani, M. (2024). Effect of agricultural exports on India's economic development. *International Journal of Financial Management and Economics*. <https://doi.org/10.33545/26179210.2024.v7.i1.258>
9. Mammalogy, A. (2023). Structure, Performance and Competitiveness in Indian Agricultural Exports (pp. 295–317). https://doi.org/10.1007/978-981-19-6454-1_14
10. Prahadeeswaran, M., Balaji, R., Senthilnathan, S., Lavanya, S. M., & Gurunathan, S. (2022). Trends in Export of Major Agricultural Commodities and Products from India. *Asian Journal of Agricultural Extension, Economics and Sociology*, 367–373. <https://doi.org/10.9734/ajaees/2022/v40i931016>
11. <https://ourworldindata.org/grapher/agriculture-share-gdp?tab=chart&time=2010..latest&country=IND~CHN~KAZ~KGZ~RUS~TJK~TUR~UZB>
12. Derkenbaeva, S. S., Adiyaeva, C., Ibraeva, N. M., Sydykova, T., & Oganova, G. (2024). Kyrgyz Republic production-resource and export potential state regulation mechanism. *Наукowi Горизонти*, 27(9), 162–176. <https://doi.org/10.48077/scihor9.2024.162>
13. Dooranov, A., Jumabekova, N., Sarygulova, R., Bavlankulova, D., & Dzhylykchieva, Z. (2024). Economic assessment of the export potential of the Kyrgyz regions: Methodology for calculating and analysing the rating. *Naukovij Visnik Mukačivs'kogo Deržavnogo Unìversitetu*. <https://doi.org/10.52566/msu-econ3.2024.59>
14. Abaidullayeva, M. M., Арупов, А. А., Арупова, А. А., & Dadabayeva, D. M. (2024). The analysis of the agricultural market conditions in Central Asian countries. *Türan Universiteti'nin Habarsysy*, 2, 155–173. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-2-155-173>
15. Baikushikova, G., Kuzembayeva, A. B., & Chukubayev, Y. (2023). Fostering resilience in central asia: the role of the european union. *Central Asia's Affairs*, 90(2), 56–65. <https://doi.org/10.52536/2788-5909.2023-2.05>
16. ЭЛОВ, Д. А. (2024). Ways to develop agro-industrial production in uzbekistan and ensure its competitiveness. *Экономика и Предпринимательство*, 1(162), 65–71. <https://doi.org/10.34925/eip.2024.162.1.008>
17. Muhammedov, M., Nizamov, A., Mustafoev, G., Babakulov, B., & Yuldashev, S. (2023). The role of agriculture in shaping the prospects of socio-economic development of Uzbekistan. *Наукowi Горизонти*. <https://doi.org/10.48077/scihor11.2023.155>
18. Juraev, Z., & Ahn, Y.-J. (2023). Uzbekistan's Path to Sustainable Growth: Innovative Agrar-Geography for Resilience and Prosperity. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3225295/v1>

19. Butanova, D. (2023). Модели для оценки влияния сельского хозяйства на социально-экономическое развитие хорезмской области. Экономика и Предпринимательство. <https://doi.org/10.34925/eip.2022.148.11.089>
20. Kholmurotov, F. (2021). Development of predicted values of key indicators of agriculture in the Khorezm region. Экономика и Предпринимательство, 6(131), 577–581. <https://doi.org/10.34925/eip.2021.131.6.112>
21. Yaroshevsky, I. M. (2024). «export potential»: its functions, directions of formation and possibilities of assessment. Экономика i Upravlenie: Problemy, Rešeniâ, 7/3(147), 22–29. <https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2024.07.03.003>
22. Vasilyeva, Z., Filimonenko, I. V., & Likhacheva, T. P. (2022). Formation of Export Potential of Regional Economy. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.220208.071>
23. Yaroshevsky, I. M. (2024). «export potential»: its functions, directions of formation and possibilities of assessment. Экономика i Upravlenie: Problemy, Rešeniâ, 7/3(147), 22–29. <https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2024.07.03.003>
24. Altukhov, A. (2022). Formation of the national export policy in the agrarian sphere of the economy as one of the main factors of its development. Экономика Сельскохозяйственных и Перерабатывающих Предприятий, 7, 2–8. <https://doi.org/10.31442/0235-2494-2022-0-7-2-8>
25. Медведева, Л. Б. (2022). Export potential of the agro-industrial complex of the Tyumen region. Экономика и Предпринимательство, 5(142), 551–554. <https://doi.org/10.34925/eip.2022.142.5.104>
26. Stovba, E., & Lukyanova, M. T. (2021). Strategic analysis and assessment of the export potential of regional agricultural products based on the use of foresight technologies. 212(09), 93–102. <https://doi.org/10.32417/1997-4868-2021-212-09-93-102>

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100